

राष्ट्रीय उत्पन्न/National Income

राष्ट्रीय उत्पन्न सामान्यतः एका विशिष्ट कालावधीत (साधारणपणे एक वर्ष) देशात उत्पादित सर्व अंतिम वस्तू आणि सेवांचे एकूण मूल्य म्हणून परिभाषित केले जाते.

राष्ट्रीय उत्पन्नाचे उपाय खालीलप्रमाणे आहेत-

- (A) GDP (सकल देशांतर्गत उत्पादन)
- (B) GNP (सकल राष्ट्रीय उत्पादन)
- (C) NNP (निव्वळ राष्ट्रीय उत्पादन)
- (D) PI (वैयक्तिक उत्पन्न)
- (E) DPI (डिस्पोजेबल वैयक्तिक उत्पन्न)

GDP (सकल देशांतर्गत उत्पादन)

- जीडीपी म्हणजे देशाच्या भौगोलिक सीमेत विशिष्ट कालावधीत (साधारणपणे एक वर्ष) उत्पादित सर्व अंतिम वस्तू आणि सेवांचे एकूण मूल्य.
- यामध्ये, आम्ही निवासी नागरिक आणि परदेशी नागरिकांनी उत्पादित केलेल्या सर्व वस्तू/ सेवांचा विचार करतो जे त्या देशाच्या सीमेमध्ये राहतात.

उदाहरण-

समजा 100 कोटी भारतीय आहेत जे 100 कोटी कमावतात भारतीय हद्दीत. 1 कोटी परदेशी 10 कोटी भारतीय हद्दीत कमावतात आणि त्यांच्या संबंधित देशांमध्ये पाठवा. त्याच वेळी, परदेशात राहणारे 10 कोटी भारतीय रुपये कमावतात. 40 कोटी आणि भारतात पाठवा. येथे, GDP (100 + 10 = 110 कोटी) आहे.

(B) GNP (सकल राष्ट्रीय उत्पादन)

- एका विशिष्ट कालावधीत भारतात तसेच परदेशात भारतीयांनी उत्पादित केलेल्या अंतिम वस्तू आणि सेवांचे एकूण मूल्य म्हणून GNP ची व्याख्या केली जाते.
- जीएनपीमध्ये देशातील निवासी आणि अनिवासी नागरिकांनी उत्पादित केलेल्या वस्तूंचे मूल्य समाविष्ट असते तर भारतात राहणाऱ्या परदेशी लोकांचे उत्पन्न वगळलेले असते.

उदाहरण-

समजा भारतीय प्रदेशात 100 कोटी कमावणारे 100 कोटी भारतीय आहेत आणि 1 कोटी परदेशी आहेत जे भारतीय प्रदेशात 10 कोटी कमावतात आणि ते आपापल्या देशात पाठवतात. त्याचबरोबर परदेशात राहणारे 10 कोटी भारतीय 40 कोटी कमावून ते भारतात पाठवतात.

येथे, जीएनपी आहे (100 + 40 = 140 कोटी)

आम्ही म्हणू शकतो जीएनपी = जीडीपी + परदेशातून निव्वळ घटक उत्पन्न (निर्यात-आयात)

$$\text{GNP} = 110 + (40 - 10) = \text{रु. } 140 \text{ कोटी}$$

[आवक पैसे (Inward remittances) निर्यात मध्ये येतात आणि बाहेरील पैसे (outward remittances) आयात मध्ये]

(C) निव्वळ राष्ट्रीय उत्पादन (NNP)

- एकूण राष्ट्रीय उत्पादन (जीएनपी) मधून घसारा वजा करून त्याची गणना केली जाते
- $\text{NNP} = \text{GNP} - \text{घसारा}$
- टीप-
- घटक खर्च- वस्तू आणि सेवा निर्माण करण्यासाठी लागणारा खर्च
- बाजाराची किंमत- बाजारभावाची गणना करण्यासाठी आम्ही अप्रत्यक्ष कर जोडतो आणि फॅक्टर खर्चात सरकारने दिलेली सबसिडी कापतो.
- बाजार किंमत = घटक किंमत + अप्रत्यक्ष कर - सबसिडी
- घटक खर्चावर $\text{NNP} = \text{बाजारभावावर NNP} - \text{अप्रत्यक्ष कर} + \text{सबसिडी}$
- सहसा, आम्ही घटक किंमत वरील NNP लाच राष्ट्रीय उत्पन्न म्हटले जाते.
- त्याचप्रमाणे, घटक खर्चावर NNP , आपण घटक खर्चावर जीडीपीची गणना देखील करू शकतो.

(D) वैयक्तिक उत्पन्न

- देशातील लोकांना एका वर्षात मिळालेल्या सर्व उत्पन्नाची बेरीज आहे.
- वैयक्तिक उत्पन्न = राष्ट्रीय उत्पन्न + हस्तांतरण देयके - कॉर्पोरेटचा अघोषित नफा + सामाजिक सुरक्षा तरतुदींसाठी पेमेंट
- हस्तांतरण देयके ही अशी देयके आहेत जी कोणत्याही उत्पादक कार्याच्या विरोधात नाहीत. (उदाहरण- म्हातारपण पेन्शन, बेरोजगारी भरपाई इ.)
- सामाजिक सुरक्षा तरतुदी- कर्मचाऱ्यांनी पीएफ, विमा इत्यादीसाठी केलेले पेमेंट.

(E) डिस्पोजेबल वैयक्तिक उत्पन्न

- प्रत्यक्ष कर वजा केल्यानंतर व्यक्तींना मिळणारे उत्पन्न.
- डिस्पोजेबल वैयक्तिक उत्पन्न = वैयक्तिक उत्पन्न - थेट कर

वास्तविक उत्पन्न आणि नाममात्र उत्पन्न

- जर आपण राष्ट्रीय उत्पन्नाची गणना करण्यासाठी आधार वर्ष किंमत वापरतो, तर याला वास्तविक उत्पन्न म्हणतात.
- जर आपण राष्ट्रीय उत्पन्नाची गणना करण्यासाठी विशिष्ट वर्ष (चालू वर्ष) किंमत वापरली तर या उत्पन्नाला नाममात्र उत्पन्न म्हणतात.

जीडीपी डिफ्लेटर

- एकूण किंमत वाढीची गणना करण्यासाठी वापरले जाते.

भारतातील राष्ट्रीय उत्पन्नाचा अंदाज

- 1868 मध्ये दादाभाई नौरोजींनी 'पॉवर्टी अँड अन ब्रिटिश रूल इन इंडिया' हे पुस्तक लिहिले.
- राष्ट्रीय उत्पन्नाची गणना करण्याचा हा पहिला प्रयत्न होता.
- राष्ट्रीय उत्पन्नाचा वैज्ञानिकदृष्ट्या अंदाज लावणारे पहिले व्यक्ती डॉ व्ही. के. आर. व्ही. राव

- स्वातंत्र्यानंतर 1949 मध्ये महालनोबिस यांच्या अध्यक्षतेखाली राष्ट्रीय उत्पन्न समितीची स्थापना करण्यात आली.
- काही वर्षांनंतर केंद्रीय सांख्यिकी संस्था (CSO) स्थापन झाली.

राष्ट्रीय उत्पन्न मोजण्याच्या पद्धती

देशाचे राष्ट्रीय उत्पन्न तीन पर्यायी पद्धतींनी मोजता येते:

- उत्पादन पद्धत
- उत्पन्न पद्धत
- खर्च पद्धत

उत्पादन पद्धत

- या पद्धतीमध्ये, राष्ट्रीय उत्पन्न वस्तू आणि सेवांचा प्रवाह म्हणून मोजले जाते. आम्ही एका वर्षात अर्थव्यवस्थेत उत्पादित सर्व अंतिम वस्तू आणि सेवांच्या पैशाचे मूल्य मोजतो. येथे अंतिम वस्तू त्या वस्तूचा संदर्भ घेतात ज्या थेट वापरल्या जातात आणि पुढील उत्पादन प्रक्रियेत वापरल्या जात नाहीत.
- उत्पादन प्रक्रियेत पुढे वापरल्या जाणाऱ्या वस्तूंना मध्यवर्ती वस्तू म्हणतात. अंतिम मालाच्या मूल्यामध्ये, मध्यवर्ती वस्तूचे मूल्य आधीच समाविष्ट केले आहे म्हणून आम्ही राष्ट्रीय उत्पन्नामध्ये मध्यवर्ती वस्तूचे मूल्य मोजत नाही अन्यथा मालाच्या मूल्याची दुप्पट मोजणी होईल.
- दुहेरी मोजणीची समस्या टाळण्यासाठी आम्ही मूल्यवर्धन पद्धत वापरू शकतो ज्यात उत्पादनाच्या प्रत्येक टप्प्यावर वस्तूचे संपूर्ण मूल्य नाही तर मूल्यवर्धन (म्हणजे मध्यवर्ती चांगल्या अंतिम मूल्याचे मूल्य) मोजले जाते आणि हे सारांशित केले जाते जीडीपी पर्यंत पोहोचण्यासाठी.
- पैशाचे मूल्य बाजारभावानुसार मोजले जाते त्यामुळे बाजारभावावर एकूण जीडीपी आहे. बाजारभावावर जीडीपी पूर्वी चर्चा केलेल्या पद्धतींनी रूपांतरित केले जाऊ शकते.

उत्पन्न पद्धत

- या पद्धती अंतर्गत, राष्ट्रीय उत्पन्न हे घटक उत्पन्नाचा प्रवाह म्हणून मोजले जाते. उत्पादन श्रम, भांडवल, जमीन आणि उद्योजकता असे साधारणपणे चार घटक असतात. कामगारांना वेतन आणि पगार मिळतो, भांडवलाला व्याज मिळते, जमिनीला भाडे मिळते आणि उद्योजकतेला त्यांचे मोबदला म्हणून नफा मिळतो.
- याशिवाय, काही स्वयंरोजगार व्यक्ती आहेत जे स्वतःचे श्रम आणि भांडवल जसे की डॉक्टर, वकील, सीए इत्यादी वापरतात त्यांच्या उत्पन्नाला मिश्र उत्पन्न म्हणतात. या सर्व घटक उत्पन्नाच्या बेरीजला घटक खर्चावर NDP म्हणतात.

खर्च पद्धत

- या पद्धतीत राष्ट्रीय उत्पन्नाचे मोजमाप खर्चाचा प्रवाह म्हणून केले जाते.
- जीडीपी खाजगी वापराच्या खर्चाची बेरीज आहे.
- सरकारी उपभोग खर्च, एकूण भांडवल निर्मिती (सरकारी आणि खाजगी) आणि निव्वळ निर्यात (निर्यात-आयात).